

94(497.5Rakovica)"1871"
070(436)"1871"

Primljeno: 5. 12. 2022.

Prihvaćeno: 3. 3. 2023.

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22586/pp.v42i64.25050>

Vlasta Švoger*

Nemiri – ustanak – puč – revolucija: Rakovički ustanak u austrijskom tisku**

U radu se analizira recepcija Rakovičkoga ustanka u novinama na njemačkom jeziku koje su izlazile u austrijskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije. Istraženo je koje su novine i na koji način izvještavale o ustanku u Rakovici u listopadu 1871., izvori iz kojih su preuzimale informacije te različiti aspekti ustanka o kojima se u njima pisalo. Analiza je obuhvatila i recepciju glavnih aktera ustanka, ponajprije Eugena Kvaternika, te značenje ustanka u političkom kontekstu Austro-Ugarske Monarhije prema interpretaciji onodobnoga austrijskog tiska.

Ključne riječi: ustanak u Rakovici 1871., novine na njemačkom jeziku, recepcija ustanka i glavnih aktera, Kraljevina Hrvatska i Slavonija, Austro-Ugarska Monarhija

Uvod

Petodnevni ustanak u Ogulinskoj pukovniji započeo je 7. listopada 1871. i u iduća četiri dana doživio uspon, vrhunac i slom, uključujući i pogibiju glavnih pokretača. Bio je to jedini pokušaj u modernoj hrvatskoj povijesti da se oružanom pobunom, odnosno „revolucionarnim prevratom”¹ ostvari pravo Hrvata na samostalnu i politički i teritorijalno ujedinjenu državu. Veliko političko, povijesno

* Vlasta Švoger, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: vsvoger@isp.hr

** Rad je rezultat istraživanja provedenih u sklopu projekta *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću (EuKor)*, IP-2018-01-2539, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Alexander Buczynski, „Rakovički ustanak: neuspjela petodnevna revolucija za samostalnu Hrvatsku” (izlaganje na znanstvenom skupu: *Rakovički ustanak 1871. Znanstvena konferencija u povodu obilježavanja 150. godišnjice*, Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni arhiv, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 7. listopada 2021.) [8].

i simboličko značenje ustanka koji je osmislio, inicirao i sa suradnicima pokrenuo² istaknuti hrvatski političar i publicist Eugen Kvaternik (1825. – 1871.), jedan od utemeljitelja i glavnih ideologa Stranke prava,³ te njegove posljedice za tu stranku nerazmjerni su vrlo kratkom trajanju ustanka. Toga su bili svjesni i njegovi suvremenici, a ulogu Eugena Kvaternika i Rakovički ustanak ocjenjivali su ponajprije u skladu s vlastitom političko-ideološkom orijentacijom.⁴ Takva pristupa katkad nisu bili lišeni ni radovi hrvatskih povjesničara.⁵ Kvaternik i tragedija u Rakovici postajali su zanimljivom istraživačkom temom osobito prigodom obljetnica, sjećanja na Kvaternika objavljivali su njegovi suvremenici, a ustankom u Rakovici bavili su se i književnici Milutin Cihlar Nehajev i August Cesarec.⁶ Znanstvena istraživanja pokazala su da su događaji u Rakovici 1871. značili prekretnicu za daljnji razvitak pravaške politike, jer je nakon neuspjeloga ustanka Stranka prava na nekoliko godina nestala iz političkoga života Banske Hrvatske pod snažnim pritiskom vlasti, a njezini pripadnici dobili su veleizdajničku stigmju.⁷

² Različite faze razvoja Kvaternikove ideje o podizanju nacionalno-oslobodilačkoga ustanka u Hrvatskoj detaljno analizira Nikša Stančić, „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb* 25 (1992): 39-56.

³ Političko-ideološki i misaoni sustav Eugena Kvaternika, uz ostale, analizira Mirjana Gross, „O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika”, *Časopis za suvremenu povijest* 4 (1972), br. 1: 25-46; Mirjana Gross, „Starčević i Kvaternik – Spoznaje i nadahnuća”, *Politička misao* 37 (2000), br. 1: 3-24; Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000). Kvaternikove temeljne ideje te njegovo političko i publicističko djelovanje istražio je i Tomislav Markus, „Eugen Kvaternik u hrvatskoj politici i publicistici 1859.-1871. godine”, *Povijesni prilozi* 16 (1997): 159-222.

⁴ Odnos različitih pravaških struja prema političkoj misli Eugena Kvaternika i modelu oružanoga ustanka kao načinu rješavanja hrvatskoga pitanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji te pisanje povjesničara o Kvaterniku i Rakovičkom ustanku u predvečerje Prvoga svjetskog rata analizira Stjepan Matković, „Valorizacija Eugena Kvaternika u svjetlu pravaških ideologija i hrvatske historiografije od kraja 19. stoljeća do 1918.”, *Povijesni prilozi* 16 (1997): 223-242. Uz manje izmjene, rad je pod istim naslovom objavljen u: Stjepan Matković, *Izabrani portreti pravaša* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011), 19-35. Usp. i Jaroslav Šidak, „Eugen Kvaternik u historiografiji”, u: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1973), 339-341; Vice Zaninović, „Eugen Kvaternik u interpretaciji Augusta Cesarca”, *Časopis za suvremenu povijest* 4 (1972), br. 1: 73-85; Zorica Stipetić, „Eugen Kvaternik u interpretaciji hrvatske intelektualne ljevice”, *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 119-128.

⁵ Interpretacija Rakovičkoga ustanka nerijetko je bila uvjetovana ideološkom orijentacijom autora, koja je bila povezana s političkim i ideološkim okvirom sustava u kojem su djelovali. Međutim, vrednovanju njihovih radova ne može se pristupiti generalizirajući jer je i dio hrvatskih povjesničara u svojim istraživanjima primjenjivao kritički pristup analizi građe i u interpretaciji rezultata nije se povodio za svjetonazorskim postulatima režima u okviru kojega je djelovao. Temeljiti kritički osvrt na dosadašnja historiografska istraživanja Rakovičkoga ustanka i uloge Eugena Kvaternika izlazi izvan tematskoga okvira ovoga rada i trebao bi biti predmet posebnoga istraživanja.

⁶ Šidak, „Eugen Kvaternik u historiografiji”, 343-357.

⁷ Jasna Turkalj, *Pravaški pokret 1878.-1887.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 11-34.

O uzrocima ustanka mnogo je pisao pravaški tjednik *Hervatska*. Pravaški je list kao glavne uzroke nezadovoljstva u Vojnoj krajini navodio prebrzo razvojačenje Krajine i njezin dolazak pod vlast Mađara, teško gospodarsko stanje, kojemu u prilog nisu išle ni slaba prometna infrastruktura u Krajini, unutarne carinske granice i sloboda obrta koja je krajiško tržište izložila jeftinijoj manufakturnoj robi iz austrijskoga dijela Monarhije, zatim diobu kućnih zadruga, snažno nezadovoljstvo zbog raspodjele i prodaje krajiških šuma te loše stanje u školama u Vojnoj krajini, u kojima je nastavni jezik bio njemački i koje su služile kao sredstvo u pokušajima germanizacije, a njihov je glavni cilj bio stvoriti poslušne podanike. I slaba pravna zaštita krajiškoga stanovništva bila je jedan od uzroka nezadovoljstva. Bila je to kritika vlasti jednoga oporbenog lista koji je upozorio na odgovornost austrougarskih političkih čimbenika za izbijanje ustanka jer nisu provedeni modernizacijski procesi kojima bi se područje razvojačene Vojne krajine u prometnom, gospodarskom i svakom drugom pogledu barem djelomice približilo dostignutim standardima u Banskoj Hrvatskoj te Austro-Ugarskoj Monarhiji općenito.⁸

Recepcija Rakovičkoga ustanka u hrvatskim novinama nije bila predmetom temeljite analize, ali su različiti autori u svojim radovima koristili kao izvor i novinske tekstove o zbivanjima u Ogulinskoj pukovnici početkom listopada 1871. godine.⁹ U ovome radu analizirana je recepcija Rakovičkoga ustanka u tisku na njemačkom jeziku austrijskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije. Prikazat će se koje su novine izvještavale o ustanku u Rakovici u listopadu 1871., koje su aspekte ustanka obradile i kako su ocijenile njegovo značenje u tada aktualnim političkim okolnostima Monarhije. Analiza je provedena na novinama na njemačkom jeziku koje su dostupne na portalu AustriaN Newspapers Online Austrijske nacionalne knjižnice.

Recepcija Rakovičkoga ustanka u tisku na njemačkom jeziku u austrijskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije

O ustanku u Rakovici u listopadu 1871.¹⁰ pisali su sljedeći listovi iz austrijskoga dijela Monarhije: *Constitutionelle Bozner Zeitung* (Bolzano, južni Tirol), *Frem-*

⁸ O uzrocima ustanka, njegovoj pripremi i stanju u Vojnoj krajini u to vrijeme usp. Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, 1981), 177-257. O stanju u Vojnoj krajini neposredno pred ustanak i uzrocima nezadovoljstva krajišnika o kojima se opširno izvještavalo u listu *Hervatska* usp. Jasna Turkalj, „Pravaška *Hervatska* o prilikama u Vojnoj krajini 1871. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998), br. 2: 277-290.

⁹ Alen Obrazović, „Prikaz Rakovičke bune u novinama i hrvatskoj historiografiji”, *Pro tempore: časopis studenata povijesti* 14 (2019): 29-39.

¹⁰ Mirko Valentić donosi sažeti kronološki pregled ustanka s njegove dvije strategijske varijante, koje naziva „akciona” i „rezervna”. Mirko Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871.”, *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 112-117.

den-Blatt (Beč), *Gemeinde-Zeitung* (Beč), *Grazer Zeitung* (Graz), *Innsbrucker Nachrichten* (Innsbruck), *Klagenfurter Zeitung* (Celovec), *Laibacher Zeitung* (Ljubljana), *Laibacher Tagblatt* (Ljubljana), *Morgen-Post* (Beč), *Neue Freie Presse* (Beč), *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren* (Olomouc), *Neues Fremden-Blatt* (Beč), *Neues Wiener Abendblatt* (Beč), večernje izdanje lista *Neues Wiener Tagblatt*, *Österreichisches Journal* (Beč), *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* (Beč), *Prager Abendblatt* (Prag), večernje izdanje lista *Prager Zeitung*, *Die Presse* (Beč), *Rumburger Zeitung. Localblatt für das nordöstliche Böhmen* (Rumburg, Češka), *Salzburger Volksblatt. Organ des Fortschrittes für alle Stände* (Salzburg), *Süddeutsche Post* (Villach, Koruška), *Tagespost* (Graz), *Tages-Post* (Linz), *Troppauer Zeitung* (Opava, Češka), *Das Vaterland* (Beč), *Volks- und Schützen-Zeitung / Tiroler Schützen-Zeitung* (Innsbruck), *Wiener Zeitung* i večernje izdanje *Wiener Abendpost* (Beč).

Najveći broj tekstova o ustanku objavili su bečki listovi *Die Presse*, *Neue Freie Presse* i *Gemeinde-Zeitung*, a po opširnom opisu vojnih operacija i atmosfere u Rakovici izdvajao se *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*.

Uredništva navedenih listova svoje su čitatelje o Rakovičkom ustanku informirala koristeći različite tipove tekstova, čije će se značenje ukratko objasniti, uzimajući u obzir njihov informativni karakter i formu. Najčešće su se koristile brzojavne vijesti (službeni brzojavi vojnih vlasti ili privatni brzojavi¹¹), vijesti¹² preuzete iz drugih novina, zagrebačkih, bečkih i peštanskih, izvještaji¹³ o događanjima s komentarom¹⁴ ili bez njega, opširniji članci o uzrocima ustanka i njegovim mogućim posljedicama, originalni dopisi vlastitih dopisnika odnosno reportaže¹⁵ ili tekstovi koji su se temeljili na informacijama s terena dobivenima od pouzdanih osoba.¹⁶ Najbrojnije su bile kratke brzojavne vijesti iz kojih su čitatelji dobili prve obavijesti o ustanku, i to sa zakašnjenjem od dva-tri dana. S istim

¹¹ Takve tekstove objavljivale su sve analizirane novine. Neki lokalni listovi objavili su jedino takve informacije o ustanku u Rakovici. Vidi primjerice: „Wien, 13. Oktober”, *Troppauer Zeitung* (Opava), 13. 10. 1871., 3; „Pest, 13. Oktober”, *Neues Fremden-Blatt – Abendblatt* (Beč), 13. 10. 1871., 4.

¹² Vijest je temeljna jedinica izražavanja u novinama koja informira o nečemu novom što nije svakodnevno. Odgovara na pet osnovnih pitanja: tko, što, gdje, kada i zašto. Srećko Lipovčan, *Mediji – druga zbilja? Rasprave, ogledi i interpretacije* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006), 44.

¹³ Izvještaj je novinarska forma koja jezgrovito, jasno i potpuno donosi najvažnije činjenice o zbivanjima među ljudima. Lipovčan, *Mediji*, 37-38.

¹⁴ Komentar je oblik medijskoga izražavanja u kojemu autor nakon kratkoga podsjećanja na neki događaj opširnije iznosi svoje mišljenje. Lipovčan, *Mediji*, 46. Komentirani izvještaj je prijelazni oblik između izvještaja i komentara u kojemu autor nakon izvještaja ukratko donosi i vlastito mišljenje. Lipovčan, *Mediji*, 45-46.

¹⁵ Reportaža je izvještaj s lica mjesta. Dominantna joj je obavijesna funkcija, ali može sadržavati i elemente vrednovanja. Lipovčan, *Mediji*, 43-44.

¹⁶ Takav tip članka je tekst „Wien, 13. October. (Zum Aufstand in der Grenze)”, *Die Presse* (Beč), 14. 10. 1871., 4, koji se temelji na informacijama dobivenim od pouzdane osobe, kako stoji u uvodnom dijelu članka.

su zakašnjenjem i poslije objavljujane informacije o ustanku. Od sredine listopada 1871. najvažniji bečki listovi, *Die Presse* i *Neue Freie Presse*, a poslije i *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, objavljujivali su i dopise vlastitih dopisnika o događanjima u Vojnoj krajini. Budući da su članci bili nepotpisani, u skladu s uobičajenim standardima novinskoga publiciranja u 19. stoljeću u Monarhiji i Europi, nije moguće točno utvrditi je li riječ o dopisnicima poslanim iz Beča da iz prve ruke s terena izvještavaju o aktualnim događanjima ili o osobama iz lokalne sredine koje su nakon dogovora s uredništvima najutjecajnijih bečkih listova slale dopise u Beč. Vjerojatnija je ova druga opcija, za koju se sa sigurnošću može reći da je vrijedila za dopisnika lista *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, što je očito iz sadržaja dopisa, najopširnijega članka o događajima u Ogulinskoj pukovnici koji je objavljen u nekom listu na njemačkom jeziku.¹⁷ Službeni list *Wiener Zeitung* nije objavljujao dopise vlastitih dopisnika o zbivanjima u Vojnoj krajini i razmjerno je malo pisao o ustanku. Uglavnom je donosio službene brzojave kojima je podmaršal Anton Mollinary informirao o borbama i gušenju ustanka. *Wiener Zeitung*, *Neue Freie Presse* i *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* bili su jedini listovi koji su iz *Agramer Zeitung*a prenijeli informacije o aktima koje je donijela ustanička Narodna vlada i o načelima prema kojima je trebala djelovati.¹⁸ *Die Neue Zeit*, uz ostale detalje o ustanku, donio je informaciju o izgledu pečata koji je stavljen na akte ustaničke Narodne vlade. Prema navodima u tom listu, pečat je okruživao natpis: jednakost, sloboda i jedinstvo. Isti natpis spominje se i u tekstu u listu *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*.¹⁹ Pečat nije pronađen tijekom službene istrage i do danas je poznat samo prema preslici proglašena „narodne Hervacke vlade” iz teksta Emila Laszowskog objavljenog 1921. u *Jutarnjem listu*. Na pečatu na toj preslici nalazi se tekst: jednakost, sloboda i nezavisnost.²⁰

¹⁷ „Der Oguliner Aufstand (Original-Bericht der ‘Wehr-Zeitung’), *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* (Beč), 25. 10. 1871., 2-4. Izvještaje vlastitih dopisnika iz Hrvatske objavljujivali su i *Neue Freie Presse*, *Die Presse* i *Gemeinde-Zeitung*. Usp. „Agram, 15. October. (Orig.-Corr.) (Zur Unterdrückung des Aufstandes)”, *Neue Freie Presse* (Beč), 18. 10. 1871., 3; „Ogulin, 14. October. (Orig.-Corr.) (Der Aufstand.)”, *Neue Freie Presse*, 19. 10. 1871., 4; „Die Zustände in der Grenze. (Orig.-Corr. der ‘Presse’) Aus der Grenze, 19. October 1871.”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., 2; „Agram, 21. October. [Orig.-Corr.] (Die Oguliner Unruhen)”, *Die Presse*, 24. 10. 1871., 3; „Ueber den Tod der Insurgentenführer”, *Gemeinde-Zeitung* (Beč), 20. 10. 1871., 2. Najveći bečki listovi, *Die Presse* i *Neue Freie Presse*, te neki lokalni listovi imali su istoimeno jutarnje i večernje izdanje. Ako je riječ o tekstu u večernjem izdanju, uz naziv novina navedeno je: Abendblatt. Jutarnje izdanje posebno se ne navodi.

¹⁸ „Tagesbericht”, *Wiener Abendpost* (Beč), 19. 10. 1871., 1; „Enthüllungen zum Rakoviczer Aufstande”, *Neue Freie Presse*, 20. 10. 1871., 6; „Der Oguliner Aufstand (Original-Bericht der ‘Wehr-Zeitung’), *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 25. 10. 1871., 2-4.

¹⁹ „Der Putsch in der Grenze”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren* (Olomouc), 27. 10. 1871., 1-2; „Der Oguliner Aufstand (Original-Bericht der ‘Wehr-Zeitung’), *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 25. 10. 1871., 2-4.

²⁰ Diana Mikšić, Hrvoje Baričević, Leon Bošnjak, *Rakovički ustanak 1871. i Eugen Kvaternik: od pobune do kulta nacionalnog junaka. Izložba u povodu 150. obljetnice* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv; Hrvatski povijesni muzej; Hrvatski institut za povijest; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2021), 52.

Osim službenih brzjava, većinom Glavnoga zapovjedništva u Zagrebu ili pojedinih časnika koji su vodili vojne operacije, rjeđe i privatnih brzjava,²¹ najčešće su kao izvor informacija služili tekstovi objavljeni u *Agramer Zeitungu*, ali i oni objavljeni u peštanskim listovima *Pester Lloyd* i *Pesti Napló*. Iz spomenutih su izvora informacije preuzimale i bečke novine *Die Presse*, *Neue Freie Presse* i *Gemeinde-Zeitung*, koje su imale i vlastite izvore informacija. Regionalni listovi najčešće su informacije preuzimali iz navedenih bečkih listova, rjeđe iz zagrebačkih i peštanskih novina.

Prve vijesti o ustanku u Ogulinskoj pukovnici objavljene su u večernjem izdanju bečkih novina *Neue Freie Presse* i *Die Presse* 11. listopada 1871. na temelju privatnih i službenih brzjava,²² a od njih su te informacije preuzeli lokalni listovi. Većina listova na njemačkom jeziku u austrijskom dijelu Monarhije informirala je svoje čitatelje o organizaciji i tijeku ustanka, glavnim događajima i oružanim sukobima, o pogibiji vođa, brzom slomu ustanka i proglašenju prijekoga suda koje je uslijedilo. Zasluge za brzi slom ustanka jednodušno su pripisivane energičnoj i brznoj, ali promišljenoj reakciji glavnoga zapovjednika Vojne krajine podmaršala Antona Mollinaryja, brzom i točnom provođenju njegovih naredaba na terenu te brzom mobilizaciji krajiških postrojbi najbližih Ogulinskoj pukovnici, u kojoj je ustanak izbio.²³ Učinkovitu reakciju Mollinaryja, koji je, nakon što je primio prve vijesti o ustanku, angažirao krajiške postrojbe koje su okružile ustanike, slanjem dodatnih postrojbi osigurao mir u Karlovcu i uspostavio uspješnu suradnju sa zapovjednikom vojske u Bosni, potvrdila su istraživanja

²¹ Primjerice, na privatnim brzjavama iz Zagreba zasnivaju se informacije objavljene u članku „Pest, 13. October”, *Wiener Abendpost*, 13. 10. 1871., 4.

²² „Politische Übersicht”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 11. 10. 1871., 1; „Agram, 10. October (Telegr. d. ‘Presse’)”, *Die Presse*, 11. 10. 1871., 7.

²³ Navest ću samo neke od brojnih članaka u kojima se opisuje tijek ustanka i angažman podmaršala Mollinaryja: „Zum Putsch in der Militärgrenze”, *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 18. 10. 1871., 3; „Der Oguliner Aufstand (Original-Bericht der ‘Wehr-Zeitung’)”, *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 25. 10. 1871., 2-4; „Aus Rakovica – 21. Oktober”, *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 29. 10. 1871., 3-4; „Die Unruhen in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 14. 10. 1871., 1-2; „Die Revolution in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 17. 10. 1871., 2; „Zum Aufstand in der Grenze”, *Die Presse*, 16. 10. 1871., 1-2; „Der Aufstand in der Grenze”, *Constitutionelle Bozner Zeitung* (Bolzano), 16. 10. 1871., 3; „Der Oguliner Aufstand (Nach dem Pester Lloyd.)”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., 1-2; „Ueber die Unruhen im Oguliner Grenzbezirke”, *Grazer Zeitung* (Graz), 17. 10. 1871., 2; „Der Aufstand im Oguliner Grenzgebiete”, *Klagenfurter Zeitung* (Celovec), 19. 10. 1871., 2; „Wien, am 14. October. (Der Putsch in der Grenze.)”, *Tages-Post* (Linz), 17. 10. 1871., 2; „Eine Agramer Korrespondenz des ‘P. Ll.’ bring noch folgende Details”, *Neues Fremden-Blatt*, 16. 10. 1871., 2; „Der Aufstand im Oguliner Grenzgebiete”, *Österreichisches Journal* (Beč), 16. 10. 1871., 2; „Aufstand in der Militärgrenze” i „Pest, 13. Okt.”, *Volks- und Schützen-Zeitung* (Innsbruck), 16. 10. 1871., 3; „Pest, 13. Okt.”, *Salzburger Volksblatt. Organ des Fortschrittes für alle Stände* (Salzburg), 14. 10. 1871., 4; „Der Putsch in der Grenze”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren*, 18. 10. 1871., 1-2.

povjesničara.²⁴ Kasnije su čitatelji informirani o tome kako su vojne vlasti u Zagrebu dobile prve informacije o ustanku. Dana 8. listopada 1871. bojnik Antun Ratković nalazio se s povjerenstvom za katastarsku izmjeru na službenom putu u Rakovici. U 8 sati ujutro dobili su vijest da je kod kuće krajišnika Rade Čuića izbio ustanak pod vodstvom odvjetnika Eugena Kvaternika. Informacija im se učinila nevjerojatnom i isprva nisu na nju obratili pozornost te su krenuli prema Drežniku. Ipak je netko od članova povjerenstva tu vijest povezo s novcem koji je nekoliko dana prije Vjekoslav Bach otuđio²⁵ i odnio u tom smjeru. Oglašena je uzbuna i skupljeni su regruti, koji su krenuli za ustanicima. Članovi povjerenstva mislili su da samo neki luđak ili fanatik može doći na ideju podići ustanak u Vojnoj krajini. Prema ocjeni anonimnoga autora, ustanak je podigla „stranka nacionalista koji, usput rečeno, nastoje ostvariti iste interese kao svi komunisti, socijalisti i slični, riječju: ljudi koji nisu zadovoljni nijednim zakonom, (...), koji nemaju što izgubiti (...) imali su ideju i plan odavde pokrenuti nasilni pokret”²⁶. U nekima od analiziranih novina iznesena je teza da su vojne vlasti u Zagrebu otprije znale da se sprema puč, ali nisu znale točno vrijeme i mjesto njegova izbijanja. Zbog toga je vojska bila pripravna brzo reagirati i to je jedan od razloga brzoga sloma ustanka.²⁷

Anonimni autor u listu *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* potanko je opisao kako je u praksi izgledala mobilizacija krajišnika koji su u trenutku kad je oglašen alarm obavljali poljoprivredne poslove na svojim njivama. Unatoč tomu, za nekoliko sati bili su pod oružjem, odore su im poslane naknadno, a obitelji su ih opskrbile hranom za dva dana. To je Glavnom zapovjedništvu u Zagrebu dalo dovoljno vremena da kvalitetno organizira opskrbu postrojbi. Autor je zaključio da čak ni pruski mobilizacijski sustav vjerojatno nije toliko učinkovit. Prikazao je i tijek sudske istrage te atmosferu koja je vladala u Rakovici i okolnim mjestima.²⁸ Dopisnik iz Zagreba u listu *Die Presse* izrazio je žaljenje što istragu najvažnijih događaja vezanih za ustanak provodi prijevremeni sud, pa je javnost isključena. Naveo je da javnost dobiva tek dio informacija o istragama

²⁴ Valentić, *Vojna krajina*, 247-248; Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871.”, 116-117.

²⁵ V. Bach, političar i urednik pravaškoga tjednika *Hervatska*, preuzeo je Ministarstvo financija u Privremenoj vladi, proglašenoj 7. listopada 1871., pa je očito da je spomenuto otuđivanje novca ponajprije shvaćao kao privajanje za uzvišeni cilj – podizanje ustanka.

²⁶ „Zum Aufstande in der Militärgrenze. Die erste Nachricht vom Aufstande”, *Gemeinde-Zeitung*, 1. 11. 1871., 2-3.

²⁷ „14. oct.”, *Constitutionelle Bozner Zeitung*, 18. 10. 1871., 2-3. U članku „Die Zustände in der Grenze. (Orig.-Corr. der ‘Presse’) Aus der Grenze, 19. October”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., iznosi se teza da je za sredinu listopada bila planirana velika „akcija”, ali je nestrpljivost starčevićanaca izazvala prijevremenu erupciju u Rakovičkoj satniji. Navodi se također da je podmaršal Mollinary već ranije naredio pripravnost postrojbi za 14. listopada 1871.

²⁸ „Aus Rakovica – 21. October”, *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 29. 10. 1871., 3-4. O sudskoj istrazi koja je slijedila nakon sloma ustanka i vojnoj odmazdi vidi: Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871.”, 117-118.

protiv manje važnih sudionika ustanka koje provodi Kraljevski županijski sudbeni stol u Zagrebu. Izrazio je bojazan da će pravi uzroci ustanka ostati nepoznati javnosti jer su glavni akteri mrtvi.²⁹ Javnost doista nije doznala detalje o uzrocima ustanka jer dokumenti o sudskoj istrazi nisu objavljeni. To je potaknulo Antu Starčevića da 1884. godine u Saboru interpelacijom zatraži od vlade da ih učini javno dostupnima.³⁰

U idućim su danima osim vijesti o aktualnim događajima u krajiškom području zahvaćenom ustankom novine objavljivale i opširnije tekstove. U jednome članku detaljno su opisani događaji do pogibije glavnih vođa. Prikazan je neuspjeli pokušaj Ante Rakijaša da potakne ustanak krajišnika u Drežniku, što je osujetio bojnič Antun Ratković. Nakon toga su se pobunjenici vratili u Rakovicu. Potanko je opisana izdaja koju je počinila skupina pod vodstvom desetnika Maksima Momčilovića, koja je pripremila zasjedu u kojoj su poginuli vođe ustanka, te njihova smrt.³¹

Neke su novine objavljivale i opširnije tekstove s vlastitim komentarima u kojima su autori iznosili svoja razmišljanja o uzrocima ili drugim aspektima ustanka. Primjerice, u članku objavljenom u bečkom *Morgen-Postu* upozorava se da ustanak treba shvatiti ozbiljno jer ustanici raspolažu znatnim financijskim sredstvima i na njih je snažno utjecala panslavistička promidžba. U drugom se članku upozorava na potrebu žurnoga suzbijanja ustanka da ne zahvati cijelu Vojnu krajinu.³² U listu *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* iznesena je teza da već odavno postoji vrlo snažna, nerijetko neopravdana, odbojnost krajišnika prema svemu mađarskom. Uredništvo je navelo da se već prije zalagalo za demilitarizaciju Vojne krajine te njezino priključenje Ugarskoj i prihvaćanje želja naroda Vojne krajine, ne vidjevši u toj tezi proturječje prema spomenutoj odbojnosti naroda prema svemu mađarskome. Drži da je ugarska vlada pogriješila kad je revnim agitatorima iz Starčevićeve stranke, kako su u novinama na njemačkom jeziku austrijskoga dijela Monarhije nazivali Stranku prava, dopustila da nesmetano agitiraju u Vojnoj krajini i Hrvatskoj da bi oslabili utjecaj Narodne stranke. Jednako tako, pogrešno je bilo u velikom broju primjeraka dopustiti tiskanje lista *Hervatska*, koji je provodio žustru agitaciju.³³ Vrijedno

²⁹ „Agram, 21. October. [Orig.-Corr.] (Die Oguliner Unruhen)”, *Die Presse*, 24. 10. 1871., 3. U drugom su članku ukratko opisana pogubljenja u Rakovici kojima je nazočila rodbina okrivljenih. „Die Justificirungen in Rakovicza”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 10. 11. 1871., 7.

³⁰ Vidi bilj. 75.

³¹ „Der Putsch in der Grenze”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren*, 27. 10. 1871., 1-2.

³² „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Morgen-Post* (Beč), 13. 10. 1871., 2; „Zeitungsschau”, *Tagespost* (Graz), 14. 10. 1871., 2.

³³ „Die Unruhen in der Militärgrenze”, *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung*, 15. 10. 1871., 3-4.

je istaknuti članak koji se, prema navodu uredništva novina *Die Presse*,³⁴ temelji na informacijama pouzdanoga izvora iz Zagreba i u kojem se donose zanimljivi detalji o ustanku. Prema navodima toga pouzdanog izvora, tjednima prije izbijanja ustanka u Vojnoj krajini vladalo je nemirno raspoloženje, koje se uglavnom pripisivalo nezadovoljstvu zbog prodaje krajiških šuma, a u stvarnosti je bila riječ o pripremama ustanka. Dva tjedna prije početka ustanka u blizini Skrada³⁵ pod predsjedanjem Kvaternika održana je tajna skupština na kojoj su bili izaslanici iz različitih krajiških pukovnija. Održani su vatreni govori o suradnji s braćom Česima, o skorom svrgavanju nepodnošljivoga jarma Mađara i Austrijanaca i dogovoreno je da se istodobno podigne ustanak u Vojnoj krajini, Rijeci i Senju, odakle bi se trebao dalje širiti. Nakon navedenoga opisa pripreme ustanka anonimni autor zaključio je da bez sumnje postoji analogija između „češkoga državnog prava” i ustanka u Vojnoj krajini.³⁶

Time se autor dotaknuo tada aktualnoga političkog pitanja koje je imalo iznimnu važnost za budućnost Austro-Ugarske Monarhije. Naime, ustanak u Rakovici vremenski se poklopio s danima u kojima je car Franjo Josip trebao donijeti konačnu odluku o ispunjenju državno-pravnih zahtjeva češkoga naroda, formuliranih u tzv. Fundamentalnim člancima koje je prihvatio Češki sabor 10. listopada 1871.,³⁷ odnosno o federalističkom preustroju Monarhije. Sporazum s Česima bio je glavni unutarnjopolitički zadatak austrijske vlade na čelu s grofom Karlom Hohenwartom. Taj je sporazum imao brojne protivnike unutar i izvan Austro-Ugarske Monarhije. Njegov najutjecajniji protivnik bio je ministar vanjskih poslova grof Friedrich Ferdinand Beust, a oštro su mu se protivili i austrijsko-njemački liberali, koji su zagovarali tijesnu suradnju Monarhije s Njemačkim Carstvom. Sporazumu se protivio i predsjednik ugarske vlade grof Gyula Andrassy, jer je držao da bi takav sporazum mogao imati ozbiljne posljedice za dualistički sustav i osnažiti ionako prisutne zahtjeve dijela hrvatske političke scene za reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe. Izložen pritiscima unutar Monarhije i izvan nje te pod dojmom studentskih demonstracija protiv Hohenwartove vlade i protuvladinih demonstracija u Donjoaustrijskom saboru (9. i 10. listopada 1871.),

³⁴ „Wien, 13. October. (Zum Aufstand in der Grenze.)”, *Die Presse*, 14. 10. 1871., 4.

³⁵ Mirko Valentić utvrdio je da je mjesto okupljanja za ustanike iz Ogulinske, Ličke, Otočke, Slunjske i Prve banske pukovnije trebalo biti u Velikom Skradu te da je vodstvo ustanka „planirani ustanički manevar pomaklo s Jozefinske ceste (...) na Kordunsku cestu Drežnik-Karlovac, tj. što bliže međunarodnoj granici između Turskog Carstva i Habsburške Monarhije”. Zaključio je da je Rakovica zbog nekih neplaniranih postupaka naknadno postala središtem ustanka. Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871.”, 112-113.

³⁶ Vidi bilj. 34.

³⁷ O procesu usuglašavanja, donošenja i sadržaju Fundamentalnih članaka usp. Otto Urban, „Der Böhmisches Landtag”, u: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 2. Teilband: *Die regionalen Repräsentativkörperschaften*, ur. Helmut Rumpler i Peter Urbantsch (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000), 2018-2022.

Franjo Josip u idućim se danima priklonio protivnicima sporazuma, što je za posljedicu imalo ostavku predsjednika vlade Hohenwarta potkraj listopada.³⁸

Novine iz austrijskoga dijela Monarhije izbijanje ustanka povezivale su s tada aktualnom političko-ustavnom krizom u Cislajtanijskoj i pokušajem sporazuma s Česima i u komentarima se naglašavalo da su ustanak potaknuli češki agitatori i da je organiziran češkim novcem.³⁹

Neuspjeh realizacije sporazuma s Česima i posljedično učvršćenje dualizma suvremenici su znatnim dijelom pripisali i izbijanju Rakovičke bune, koja se vremenski poklopila s prihvaćanjem Fundamentalnih članaka Češkoga sabora, ali i velikim demonstracijama u Beču. Istaknuti hrvatski povjesničar Jaroslav Šidak na temelju arhivske građe i istraživanja češke i austrijske historiografije odbacio je takve teze kao potpuno neutemeljene.⁴⁰

Prema pisanju nekih novina, uz češke, u Vojnoj krajini djelovali su i ruski agitatori, a cilj im je bio podizanje općega ustanka u južnoslavenskim zemljama Hrvatskoj, Vojnoj krajini, Bosni i Srbiji.⁴¹ Neki su listovi osim navedenih uključivali i slovačke, hrvatske i srpske agitatore.⁴² Druge novine, primjerice *Neue Freie Presse*, što je prenio *Gemeinde-Zeitung*, uzrok ustanka našle su u velikome nezadovoljstvu Hrvatsko-ugarskom nagodbom u Hrvatskoj i u mržnji prema Mađarima te se naglašavalo da Hrvati ne žele da se njima vlada iz Pešte nego iz Beča. Premda je ta teza u kontradikciji s navođenjem gesla ustanka – istrijebiti sve Mađare i Austrijance i podignuti „pravu” zastavu Hrvatske (*Neue Freie Presse*) – koje se nalazi u istom članku, autor to nije detaljnije elaborirao. Kao uzrok nezadovoljstva u Vojnoj krajini i izbijanja ustanka spomenuta je i prodaja

³⁸ O političkim odnosima u austrijskom dijelu Monarhije i razlozima koji su potaknuli cara da odbije potencijalni sporazum s Česima i federalizaciju Monarhije usp. Helmut Rumpler, „Parlament und Regierung Cisleithaniens 1867 bis 1914”, u: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband: *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, ur. Helmut Rumpler i Peter Urbanitsch (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000), 711-718.

³⁹ „Die Revolution in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 17. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der croatischen Grenze”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 12. 10. 1871., 1; „Politische Übersicht”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 20. 10. 1871., 1; „Der Aufstand in der Militärgrenze und die cisleithanische Krisis”, *Süddeutsche Post* (Villach), 19. 10. 1871., 1; „Politische Tagesgeschichte”, *Salzburger Volksblatt*, 17. 10. 1871., 1-2.

⁴⁰ Jaroslav Šidak, „Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici 1871.”, u: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1973), 359, 366-377.

⁴¹ „Die Revolution in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 17. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 19. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; F. S. T., „Ernste Worte (Eingesendet)”, *Gemeinde-Zeitung*, 26. 10. 1871., 2-3; „Die Zustände in der Grenze (Orig.-Corr. der ‘Presse’)”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., 2.

⁴² „Die Zustände in der Grenze. (Orig.-Corr. der ‘Presse’) Aus der Grenze, 19. October 1871.”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., 2.

krajiških šuma. Kao još jedan mogući uzrok ustanka iznesena je teza da su ustanak možda potaknuli bjegunci iz Riječke županije koji su pobjegli pred regrutacijom.⁴³ Iz mađarskoga lista *Pesti Napló* prenesena je teza da je Narodna stranka također uključena u organizaciju ustanka, a razlog za takvu tvrdnju pronađen je u njezinu inzistiranju na tome da su krajišnicima oduzete šume i na taj način sredstva za život te na njezinoj neprestanoj agitaciji u Vojnoj krajini.⁴⁴ U listu *Neue Freie Presse* registrirali su veliku sličnost između događaja 1848. godine i „puča u Granici”. Potvrdu za tu tezu pronalaze u pisanju čeških listova unatrag nekoliko mjeseci, koji su navodno htjeli ponoviti događaje iz 1848. i srušiti ustavnost, a pritom su surađivali s reakcionarnim krugovima.⁴⁵ Iznesene su i teze o umiješanosti tzv. kamarile u organiziranje ustanka u Vojnoj krajini,⁴⁶ što je drugdje odbačeno kao nevjerojatno.⁴⁷ Neki su autori kao jedan od razloga podizanja ustanka naveli i veliko nezadovoljstvo u Vojnoj krajini zbog prodaje krajiških šuma. Krivnju za izbijanje ustanka neki su listovi pripisivali vladi bana Levina Raucha, koja je omogućila izlaženje lista *Hervatska*⁴⁸ i nesmetanu agitaciju Starčevićeve stranke, koja je zatrovala i mladež. Tu su stranku svi listovi držali neposredno odgovornom za organizaciju ustanka, ali su bili uvjereni da u tome nije sudjelovala sama. Neki su listovi čak iznijeli tvrdnje da su ustanici, ponajprije Kvaternik, bili povezani s revolucionarnom radničkom strankom u Pešti i s Internacionalom u Parizu i Londonu. Peštanski *Pester Reform* o ustanku u Ogulinskoj pukovnji napisao je sljedeće: „Nema sumnje da je hrvatski pokret uspostavio vezu s ovdašnjim radničkim pokretom i da su u Parizu i Peterburgu radili planove o revoluciji u Zagrebu i Pešti. Nakon što je policija u Beču osujetila uključivanje tamošnjega radničkog saveza, Internacionala je za središta svoje akcije odabrala Peštu, Zagreb i Karlovac. (...) Pariškom odboru stari se Starčević nije činio dovoljno energičnim, pa mu je oduzeta uloga vođe i prenesena je Kva-

⁴³ „Die Unruhen in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 14. 10. 1871., 1-2; „Pest, 12. October”, *Gemeinde-Zeitung*, 14. 10. 1871., 2; „Die muthmäßliche Ursache des Aufstandes”, *Gemeinde-Zeitung*, 14. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der croatischen Grenze (Orig. Corr. der N. Fr. Pr.)”, *Pest*, 11. October 1871.”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 12. 10. 1871., 2; „Die Unruhen in der Militärgrenze”, *Fremden-Blatt* (Beč), 13. 10. 1871., 2.

⁴⁴ „Ueber die Ursachen dieses Aufstandversuches”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; „Wien, 16. October. (Pesti Naplo über den Grenzaufstand)”, *Die Presse*, 17. 10. 1871., 4; „Enthüllungen über den Aufstand in der Militärgrenze. Pest, 15. October”, *Neues Fremden-Blatt – Abendblatt*, 16. 10. 1871., 1-2; „Der Putsch in der Grenze”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren*, 18. 10. 1871., 1-2.

⁴⁵ „Der Putsch in der Grenze. Wien, 14. October 1871.”, *Neue Freie Presse*, 15. 10. 1871., 3.

⁴⁶ „Pest, 12. Oct. (Der Putsch in der Militärgränze.)”, *Constitutionelle Bozner Zeitung*, 18. 10. 1871., 2.

⁴⁷ „Zum Aufstande in der Oguliner Gebiete”, *Tagespost*, 16. 10. 1871., 1.

⁴⁸ Političke i ekonomske teme o kojima je pisala *Hervatska*, kojoj je Eugen Kvaternik bio formalni vlasnik, a neko vrijeme i urednik, analizirala je Turkalj, „Pravaška *Hervatska*”, 277-290; Jasna Turkalj, „Gospodarska problematika u listu *Hervatska* 1871. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 28 (1996), br. 1-2: 121-138.

terniku.⁴⁹ Teza da je Kvaternik djelovao prema uputama Prve internacionale prihvaćena je i u dijelu hrvatske historiografije (Vinko Cecić),⁵⁰ a argumentirano ju je odbacio Jaroslav Šidak.⁵¹ Svi povjesničari koji su proučavali Rakovički ustanak jedinstveni su u ocjeni da Ante Starčević nije sudjelovao u organizaciji ustanka, štoviše protivio se takvu obliku političke borbe.

U članku u *Gemeinde-Zeitungu* autor je, pišući o uzrocima ustanka u Rakovici, povezoao cijeli splet tada aktualnih i dugogodišnjih političkih aktivnosti na razini cijele Austro-Ugarske Monarhije. Kao glavne uzroke nezadovoljstva u Vojnoj krajini naveo je prenaplo razvojačenje Krajine i uključivanje krajišnika u civilni sustav, koje se, prema autorovu mišljenju, odvija protiv volje krajišnika, zatim višedesetljetnu rusku propagandu, žestoku nacionalnu agitaciju hrvatskih oporbenih stranaka, prodaju krajiških šuma, nacionalne sukobe u Monarhiji, ponižavajuće i uvredljivo pisanje njemačkih liberalnih novina o slavenskim narodima, neprijateljski odnos njemačkih liberala prema češkom pitanju, adresi Češkoga sabora i Fundamentalnim člancima. Sve je to, prema autorovu mišljenju, stvorilo uznemirujuću atmosferu koju su iskoristili neki „bezumni nacionalni spletkari” i potaknuli ustanak. Autor drži da se i ugarska i austrijska vlada moraju angažirati na smirivanju stanja u Vojnoj krajini.⁵² Spomenuti članak u *Gemeinde-Zeitungu* odudara od pisanja pretežitoga dijela austrijskoga tiska o Rakovičkoj buni i po tome što nije prešućivao očito vrlo prisutan antagonizam njemačkih liberala prema slavenskim narodima Austro-Ugarske Monarhije.

Iz iznesenoga je vidljivo da su austrijske tiskovine navodile različite uzroke Rakovičke bune, ali im je zajedničko to što su otklanjale bilo kakvu odgovornost austrougarskih vlasti za njezino izbijanje. U tom pogledu iznimka je navedeni članak u *Gemeinde-Zeitungu*. Njegov je autor biranim riječima i oprezno upozorio na uznemirujuću atmosferu u Vojnoj krajini, koju su potaknuli i nacionalni sukobi u Monarhiji, ponižavajući odnos njemačkih liberala prema slavenskim narodima i odbijanje rješenja češkoga pitanja. U članku je oprezno iznesena kritika politike njemačkih liberala i vladajućih krugova dualistički uređene Monarhije, kojima je pripisao dio odgovornosti za nezadovoljstvo slavenskih naroda Monarhije u kontekstu kojega se sagledava i Rakovički ustanak. Mogućnost da bude sankcioniran i zbog takva oprezno-kritičkoga pisanja autor je nastojao izbjeći

⁴⁹ „Agram, 14. October (Der Fluch der bösen That.)”, *Das Vaterland* (Beč), 17. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; „Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 21. 10. 1871., 3 (citat je iz ovoga teksta). U članku „Agram, 21. October. [Orig.-Corr.] (Die Oguliner Unruhen)”, *Die Presse*, 24. 10. 1871., 3, teza da je Internacionala iz Pariza postavila Kvaternika za vođu ustanka proglašava se izmišljotinom.

⁵⁰ Vinko Cecić, „Eugen Kvaternik je djelovao prema direktivama Prve Internacionale”, *Zagrebačka panorama II* (1962), br. 4: 17-19.

⁵¹ Jaroslav Šidak, „Eugen Kvaternik i Prva Internacionala”, *Historijski zbornik XVII* (1964): 504-506.

⁵² F. S. T., „Ernste Worte. (Eingesendet)”, *Gemeinde-Zeitung*, 26. 10. 1871., 2-3.

upozoravajući na kompleksnost uzroka koji su doveli do izbijanja ustanka. U tom je članku *Gemeinde-Zeitunga* najcjelovitije i vrlo objektivno prikazan kompleksni sklop uzroka ustanka.

Za razliku od nejedinstva u pogledu otkrivanja njegova uzroka, svi listovi koji su bili predmet analize složili su se da je taj ustanak vjerojatno bio samo prerano ispaljena „signalna raketa” (*Die Presse*), koja se očekivala u mnogim mjestima kao znak za ustanak širih razmjera. Da ustanak nije odmah ugušen, plamen bi brzo zahvatio cijelu Vojnu krajinu, Bosnu i Srbiju, proširio bi se u Zemljama ugarske krune, Sloveniji i Češkoj i bio bi predigra građanskoga rata. Zbog toga je opća ocjena bila da nije dovoljno samo slomiti ustanak, nego je potrebno provesti temeljitu istragu koja će otkriti ne samo izravne sudionike nego i inicijatore ustanka koji je mogao ugroziti opstanak Monarhije.⁵³ U novinama *Die Presse* izraženo je žaljenje zbog proglašenja prijekoga suda jer njegov rad nije otvoren javnosti te da će zbog toga i zbog pogibije glavnih aktera pravi uzroci ustanka ostati nepoznati široj javnosti.⁵⁴ Istraživanja povjesničara pokazala su da je bila točna spomenuta ocjena iznesena u novinama na njemačkom jeziku da je ustanak izbio prerano. Istaknuti povjesničar Mirko Valentić, stručnjak za povijest Vojne krajine, utvrdio je na temelju građe u Hrvatskom državnom arhivu i Austrijskom državnom arhivu (Ratnom arhivu) da je ustanak doista počeo nekoliko dana prije nego što je bilo planirano i dogovoreno te da je vjerojatno trebao početi 11. listopada 1871. godine.⁵⁵

Die Presse je svjesno predimenzionirao stvarni značaj Rakovičke bune i njezine navodne opasnosti koju je značila za budućnost Monarhije zbog potencijalnoga širenja protumonarhijskih nemira, pa čak i izbijanja građanskoga rata u drugim slavenskim zemljama Monarhije i na Balkanu. Tendenciozno povezivanje češkoga pitanja, odnosno adrese Češkoga sabora i Fundamentalnih članaka iz 1871., kojima su izražena nastojanja češkoga naroda za federalističkim preustrojem Monarhije, s Rakovičkom bunom bilo je odmak od objektivnoga i kritičkoga novinarstva. Naime, austrijski je tisak na taj način jednoj legitimnoj državnoj inicijativi nastojao dati revolucionarni predznak i time ju kompromitirati.

Tisak na njemačkom jeziku iz austrijskoga dijela Monarhije nastojao je uzroke Rakovičke bune interpretirati u prvome redu kao plod protumonarhijske i

⁵³ „Die Unruhen in der Militärgrenze”, *Die Presse*, 13. 10. 1871., 1-2. Članak je započeo riječima: „Lavina se zakotrljala.” Te riječi posredno svjedoče o važnosti koju je ustanak, prema mišljenju uredništva lista, imao za budućnost Austro-Ugarske Monarhije. „Ueber den Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 15. 10. 1871., 11; „Politische Übersicht. Wien, 15. October”, *Neue Freie Presse*, 16. 10. 1871., 1-2; „Agram, 21. October. [Orig.-Corr.] (Die Oguliner Unruhen)”, *Die Presse*, 24. 10. 1871., 3; „Der Oguliner Putsch”, *Fremden-Blatt*, 22. 10. 1871.; „Politische Rundschau”, *Laibacher Tagblatt* (Ljubljana), 17. 10. 1871., 2.

⁵⁴ „Agram, 21. October. [Orig.-Corr.] (Die Oguliner Unruhen)”, *Die Presse*, 24. 10. 1871., 3.

⁵⁵ Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871.”, 115-116.

panslavističke propagande, djelovanja stranih agenata, pre nagloga razvojačenja Vojne krajine i uključivanja krajišnika u civilni sustav, namjerno prešućujući znatan dio njezinih glavnih uzroka o kojima je opširno pisala pravaška *Hervatska*, što je ukratko spomenuto u prvome dijelu rada.

Za razliku od ostalih listova, koji se nisu ograničili isključivo na puko informiranje o važnim događajima u sklopu ustanka i glavnim akterima, nego su pokušavali otkriti i uzroke ustanka, s naglašenim razlikama glede objektivnosti u pristupu, ali i kvaliteti analitičko-interpretativnoga diskursa, češki listovi bavili su se jedino informiranjem čitatelja o najvažnijim događajima i njihovu tijeku, i to na temelju službenih brzojava ili vijesti prenesenih iz peštanskih novina ili *Agramer Zeitung*. Suzdržali su se od vlastitih komentara, čak nisu prenijeli ni komentare drugih novina o mogućim uzrocima ustanka ni o njegovim eventualnim posljedicama. Nisu prenijeli ni nagađanja austrijskih novina o tome da su aktivnu ulogu u podizanju ustanka u Ogulinskoj pukovnici imali češki agitatori i da je, među ostalim, financiran i češkim novcem.⁵⁶ Razlog za takav urednički postupak možda treba tražiti u nastojanju da se izbjegne sve što bi moglo poslužiti kao potvrda uvjerenja o umiješanosti češke politike u burne događaje na južnoj granici Monarhije, prisutnog u drugim novinama. Drugi, još važniji razlog zaokupljenost je čeških listova pokušajem rješavanja češkoga pitanja, odnosno očekivanom federalizacijom Monarhije, što je za budućnost češkoga naroda imalo nemjerljivo veću važnost.

Na temelju pozicije teksta o događajima u Ogulinskoj pukovnici unutar pojedinih novina može se ocijeniti važnost koju su uredništva pridavala tim zbivanjima. Uredništva su nastojala informacije o ustanku uklopiti u strukturu svojih novina, pa su brzojavi objavljivani u pravilu u zadnjem dijelu pojedinoga lista, ispred prostora za ekonomska pitanja i komercijalne oglase, a opširniji tekstovi, osobito komentari o uzrocima ustanka i njegovoj političkoj kontekstualizaciji, objavljeni su najčešće na drugoj ili trećoj stranici u listovima većega opsega ili na naslovnici listova s manjim brojem stranica (4-8). *Die Presse* i *Neue Freie Presse* u nekoliko su navrata najnovije informacije o događajima u Ogulinskoj pukovnici objavili u uvodniku⁵⁷ na naslovnici večernjega izdanja u sklopu pregleda aktualnih događanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, a jednom su to učinili i *Tagespost* iz Graza

⁵⁶ „Die Unruhen im Oguliner Grenzbezirke”, *Prager Abendblatt* (Prag), 14. 10. 1871., 2; „Zur Tagesgeschichte” (izvadci iz članaka objavljenih u *Agramer Zeitungu*), *Prager Abendblatt*, 16. 10. 1871., 2; „Politische Uebersicht”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren*, 15. 10. 1871., 1; „Der Putsch in der Grenze”, *Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren*, 18. 10. 1871., 1-2; „Pest, 13. Okt.” i „Kroazien”, *Rumburger Zeitung. Localblatt für das nordöstliche Böhmen* (Rumburg), 18. 10. 1871.

⁵⁷ Uvodnik je uobičajena medijska forma u tiskanim medijima. To je tekst na prvoj stranici novina u kojem se tematizira jedan ili više važnijih događaja, čime mu se pridaje posebna pozornost. Uglavnom nije potpisan i najčešće izražava stajalište uredništva. Lipovčan, *Mediji*, 46.

te *Neues Wiener Abendblatt*.⁵⁸ Bečki listovi *Die Presse*, *Neue Freie Presse* i *Gemeinde-Zeitung* ustanku su davali najveću pozornost. Suprotno tomu, službeni *Wiener Zeitung* objavio je znatno manje tekstova o Rakovičkom ustanku od svojih konkurenata *Die Presse* i *Neue Freie Presse* i o tome nijednom nije izvijestio na naslovnoj stranici. Možda se to može objasniti nastojanjem da se minorizira značenje ustanka u tada ionako složenoj političkoj situaciji u Cislajtani.

U većini tekstova u novinama na njemačkom jeziku iz austrijskoga dijela Monarhije Rakovički ustanak nazivao se ustankom ili pučem, vrlo rijetko koristio se izraz nemiri u Ogulinskoj pukovnici. Izraz „revolucija” uporabili su samo *Gemeinde-Zeitung* i *Salzburger Volksblatt*. Bečki je list u dva članka pisao o revoluciji u Vojnoj krajini koja je bila posljedica tajne urote s ciljem uništenja mađarske vlasti u Hrvatskoj i Vojnoj krajini, a salcburški list opisao je „revoluciju u minijaturi” kao „akt češke lojalnosti” koja ne bira sredstva da bi ostvarila cilj.⁵⁹

Recepcija glavnih aktera Rakovičkoga ustanka u novinama na njemačkom jeziku austrijskoga dijela Monarhije

Na temelju provedene analize članaka o ustanku u Vojnoj krajini 1871. može se prikazati i recepcija njegovih glavnih aktera u onodobnom austrijskom tisku. Vođe ustanka prikazani su dosta površno i korištenjem negativnih stereotipa. Od vođa ustanka spominjali su se uglavnom samo Eugen Kvaternik, Alojz (Vjekoslav) Bach i Ante Rakijaš kao fanatični pripadnici Starčevićeve stranke. Tako su analizirani listovi zvali Stranku prava. Nazivali su je „nihilističkom klikom”⁶⁰, „malom konfuzno-radikalnom strankom”⁶¹ i strankom „koja slijedi ekstremne ciljeve”.⁶² Alojza Bacha prikazali su kao fanatičnoga mladog sanjara, urednika radikalnoga lista *Hervatska*, koji je ukrao 15.000 forinti od svojega rođaka poštarskoga službenika u Josipdolu i koji je bio Kvaternikovo slijepo oruđe.⁶³ Ante Rakijaš prikazan je kao grub i surov čovjek koji teško kontrolira

⁵⁸ „Politische Übersicht”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 11. 10. 1871., 1; „Politische Übersicht. Wien, 12. October”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 12. 10. 1871., 1; „Politische Übersicht. Wien, 14. October”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 14. 10. 1871., 1; „Politische Übersicht”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 20. 10. 1871., 1; „Zum Aufstande in Oguliner Gebiete”, *Tagespost*, 16. 10. 1871., 1; „Politische Rundschau”, *Neues Wiener Abendblatt* (Beč), 13. 10. 1871., 1.

⁵⁹ „Die Revolution in der Militärgrenze. Die Anführer erschossen”, *Gemeinde-Zeitung*, 15. 10. 1871., 1-2; „Die Revolution in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 17. 10. 1871., 2; „Politische Tagesgeschichte”, *Salzburger Volksblatt*, 17. 10. 1871., 1-2.

⁶⁰ „Agram, 14. October (Der Fluch der bösen That.)”, *Das Vaterland*, 17. 10. 1871., 2.

⁶¹ „Politische Übersicht. Wien, 14. October 1871”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 14. 10. 1871., 1.

⁶² „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 19. 10. 1871., 2.

⁶³ „Politische Uebersicht, Wien, 16. October”, *Neue Freie Presse – Abendblatt*, 16. 10. 1871., 1; „Ogulin, 14. October. (Orig.-Corr.) (Der Aufstand.)”, *Neue Freie Presse*, 19. 10. 1871., 1; „Pest, 12. Oktober”,

svoj temperament i sklon je nasilju. Na teret mu se stavljalo fizičko i psihičko zlostavljanje zarobljenih časnika koje su provodili pobunjeni krajišnici, koje on ne samo da nije spriječio, nego ih je na to poticao.⁶⁴ Uz ime Eugena Kvaternika redovito se navodilo da je odvjetnik i o njemu se najviše pisalo. Okarakteriziran je kao agitator, čovjek nestalnih političkih uvjerenja, a nije propušteno spomenuti ni njegove aktivnosti u emigraciji,⁶⁵ ponajprije u Parizu i Rusiji. Opća je ocjena bila da je riječ o političkom fanatiku i radikalu, „revolucionaru po profesiji”,⁶⁶ „nihilistu i komunistu”⁶⁷, „zloglasnom panslavenskom agitatoru”⁶⁸ koji nije sam osmislio i organizirao ustanak, nego je oruđe onih koji vuku konce iz pozadine.⁶⁹ Razlikovale su se ocjene o tome tko vuče konce iz pozadine, pa su se spominjali češki i ruski krugovi koji vrlo aktivno agitiraju u Vojnoj krajini i koji su financirali ustanak.⁷⁰ Neki su kao inicijatora i organizatora ustanka označili Antu Starčevića ili Davida Starčevića,⁷¹ a u tom se kontekstu spominjala čak i Narodna stranka.⁷² Uz agitaciju koju je provodila u Krajini, vjerojatno je povod za sumnju da je i Narodna stranka sudjelovala u organiziranju ustanka u Rakovici bio tzv. Rujanski manifest, koji je objavljen 20. rujna 1871. nakon što je ponovno odgođen početak rada Hrvatskoga sabora. Manifest je potpisalo 60 zastupnika Narodne stranke. U njemu su kritici podvrgnuti sustav uspostavljen Hrvatsko-ugarskom nagodbom i veliki utjecaj ugarske vlade u Hrvatskoj, osuđena je ponovna odgoda početka rada Sabora i zatražen veći stupanj autonomije unutar Zemalja ugarske krune. Manifest je nastao u vrijeme pregovora predsjednika austrijske vlade Hohenwarta i čeških prvaka o budućem federalističkom ustroju Monarhije i izazvao

Gemeinde-Zeitung, 14. 10. 1871., 2; „Ueber die Ursachen dieses Aufstandversuches”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; „Wien, 16. October (Pesti Naplo über den Grenzaufstand)”, *Die Presse*, 17. 10. 1871., 4.

⁶⁴ „Vom Oguliner Aufstand”, *Tagespost*, 24. 10. 1871., 7.

⁶⁵ O tome detaljno piše Stančić, „Od emigracije do Rakovice”.

⁶⁶ „14. Oct.”, *Constitutionelle Bolzner Zeitung*, 18. 10. 1871., 3.

⁶⁷ „Die Zustände in der Grenze. (Orig.-Corr. der ‘Presse’) Aus der Grenze”, *Die Presse*, 19. 10. 1871., 2.

⁶⁸ „Von den Unruhen in Croatien”, *Grazer Zeitung*, 14. 10. 1871., 5.

⁶⁹ „Ueber die Ursachen deises Aufstandversuches”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; „Wien, 16. October (Pesti Naplo über den Grenzaufstand)”, *Die Presse*, 17. 10. 1871., 4.

⁷⁰ „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 19. 10. 1871., 2; „Die Revolution in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 17. 10. 1871., 2; „Der Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 20. 10. 1871., 2; F. S. T., „Ernste Worte (Eingesendet)”, *Gemeinde-Zeitung*, 26. 10. 1871., 2-3; „Die Zustände in der Grenze (Orig.-Corr. der ‘Presse’)”, *Die Presse*, 23. 10. 1871., 2.

⁷¹ „Revolutionäre Verbindungen in Kroatien”, *Gemeinde-Zeitung*, 24. 10. 1871., 3. U članku se navodi da je David Starčević u kontaktu s Internacionalom i ruskom revolucionarnom strankom te s nekim političkim krugovima u Cislajtaniji.

⁷² „Aufstand in der Militärgrenze”, *Gemeinde-Zeitung*, 21. 10. 1871., 3 (informacije preuzete iz lista *Pester Reform*); „Revolutionäre Verbindungen in Kroatien”, *Gemeinde-Zeitung*, 24. 10. 1871., 3; „Der Aufstand in der croatischen Grenze (Orig.-Corr. der ‘N. Fr. Pr.’)”, *Pest*, 11. October”, *Neue Freie Presse* – Abendblatt, 12. 10. 1871., 2.

je veliko nezadovoljstvo u Beču i Pešti, čak se razmišljalo o uhićenju potpisnika, ali se od te mjere odustalo.⁷³

Spomenuti navodi u austrijskom tisku da je Ante Starčević bio jedan od organizatora ustanka u Rakovici nisu bili točni. Historiografska istraživanja dokazala su da se Ante Starčević protivio Kvaternikovoj ideji o podizanju ustanka i da je iz užega vodstva stranke u pripremi ustanka sudjelovao jedino Bach.⁷⁴ Zanimljivo je da je i Ante Starčević u interpelaciji od 25. lipnja 1884., kojom je u Hrvatskom saboru od vlade zatražio da sudske spise o ustanku u Rakovici učini dostupnima javnosti, iznio sumnju da su postojali određeni krugovi koji su vukli konce pobune iz pozadine. U govoru u kojem je obrazložio interpelaciju Starčević je postavio pitanje zašto su vođe „smutnje” ubijeni kad bi u interesu istrage bilo da su uhvaćeni živi. Ponudio je sljedeći odgovor: „(...) da su ovi ljudi umoreni samo zato, za da se kroz nje pred sudom nedoznadu pravi početnici ove smutnje i da su ih početnici ili neposredno sami umorili, ili umoriti dali.”⁷⁵

Navodeći kao moguće (su)organizatore ustanka u Rakovici Antu Starčevića i Narodnu stranku, autori članaka i uredništva novina na njemačkom jeziku iz austrijskoga dijela Monarhije pokazali su da ne poznaju dovoljno dobro tadašnju političku scenu u Hrvatskoj, jer je Stranka prava bila najoštriji kritičar politike Narodne stranke. Premda su obje stranke provodile političku agitaciju u Vojnoj krajini, imale su različite ciljeve i djelovale su u različitim društvenim skupinama. Moguće je i da su poznavali hrvatsku političku scenu, ali su je prikazivali tendenciozno. Možda su spomenuti listovi znali za razlike među dvjema strankama i da su one u sukobu, ali su ih svjesno prešutjeli nastojeći kompromitirati obje stranke njihovim dovodenjem u vezu s Rakovičkom bunom. Moguće je da se Narodnu stranku nastojalo dovesti u vezu s Rakovičkom bunom i tako ju kompromitirati napose zbog toga što je 1871. izdala *Rujanski manifest*, u kojem su se oštro kritizirali dualistički sustav i Hrvatsko-ugarska nagodba, koja je kao posljedicu imala (pre)veliki utjecaj ugarske vlade na hrvatske autonomne poslove. Većem dijelu analiziranih tiskovina primarna svrha nije bila objektivno pisati o Rakovičkom ustanku i njegovim uzrocima (u tom pogledu iznimka je *Gemeinde-Zeitung*), napose jer se radilo o ustanku ugušenom u krvi, te su vjerojatno i zato nastojale što više inkriminirati sudionike pobune i stvoriti odgovarajuću

⁷³ Vera Ciliga, „Prilog ocjeni Rujanskog manifesta Narodne stranke od 20. IX 1871”, *Historijski zbornik* 14 (1961): 225-230; Tihomir Cipek, Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (Zagreb: Disput, 2006), 242-246; Mirjana Gross, Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća* (Zagreb: Globus nakladni zavod, 1992), 247; Željko Holjevac, „Rujanski manifest i Rakovička buna 1871. godine”, *Matica* 61 (2011), br. 8-9: 48-49.

⁷⁴ Stančić, „Od emigracije do Rakovice”, 51-52.

⁷⁵ *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1881-1884*, sv. 2 (Zagreb: Tiskarski zavod „Narodne Novine”, 1884), saborska sjednica držana dne 25. lipnja 1884., 1328-1329, citirano prema: Matković, „Valorizacija Eugena Kvaternika”, (tekst u *Povijesnim prilogima*), 225-226.

sliku o njima u javnosti. Naime, većina uredništava svakako je željela izbjeći pripisivanje odgovornosti režimu za teško političko, gospodarsko i kulturno stanje u razvojačenoj Vojnoj krajini, koje je, uz opće postnagodbene političke okolnosti u Hrvatskoj, bilo u najužoj vezi s izbijanjem Rakovičke bune, jer bi se time postavilo i pitanje odgovornosti austrougarskih vlasti za njezino izbijanje, što uredništvima austrijskih tiskovina koje su pisale o Rakovičkoj buni sigurno nije bio cilj, premda su pojedine, ali iznimno rijetke, tom problemu pristupile objektivno.

Najdalje je u negativnoj ocjeni Kvaternika otišao *Grazer Zeitung*, koji je prenio neprovjerene informacije da se Kvaternik na neke dokumente potpisao kao „Mi, Eugen Kvaternik, kralj Hrvatske itd.”⁷⁶ Nakon toga anonimni je autor zaključio: „Ako je doista bilo tako kako je gore opisano, bez sumnje se može utemeljeno pretpostaviti da je odvjetnik Kvaternik potpuno sišao s uma i da ga nije snašla tužna sudbina, mjesto bi mu bilo jedino u ludnici.”⁷⁷ Ta je ocjena dijametralno suprotna ocjeni hrvatskoga književnika Augusta Cesarca, koji je u predgovoru svoje drame o Eugenu Kvaterniku o njemu napisao: „Bio je čovjek ideje, a ne interesa, stalni plivač protiv struje, koja je gotovo po pravilu vodila u blato oportunitizma, po riječima sama Strossmayera u ‘škopstvo’. Bio je borac do posljednjeg daha i od krupnih naših figura zapravo jedini prkosnik i pregalac koji je pitanje hrvatske slobode u Austriji htio riješiti beskompromisnim djelom, a ne možda samo kompromisnim ili beskompromisnim riječima.”⁷⁸

I drugi hrvatski autori koji su pisali o Kvaterniku slično su ga ocijenili. Nikša Stančić ustvrdio je da je Kvaternik „kao nacionalni revolucionar pokušao uspostaviti samostalnu Hrvatsku oružanim ustankom” na sličan način kao mađarski i poljski revolucionari koji su podizali ustanke protiv austrijske i ruske vlasti. Međutim, njegova ideja o podizanju ustanka nije dobila potporu vodstva stranke „te je ustanak u Rakovici bio njegov individualni čin podržan od manjeg broja pravaša izvan najužeg stranačkog vodstva”. Isti je autor ustanak ocijenio nerealnim jer nije bio dobro organiziran, nije dobio širi zamah i jer je izostala reakcija stranih sila, premda se ne može točno utvrditi na čiju je intervenciju Kvaternik tada računao.⁷⁹ Slično je mišljenje iznio i Tomislav Markus, koji je zaključio da je Kvaternikov pokušaj dizanja ustanka u Ogulinskoj pukovniji „bio rezultat njegove političke nerealnosti i nade u eventualnu stranu intervenciju, ali i religioznog uvjerenja o predodređenosti da svoj narod povede putem državn

⁷⁶ Tezu da se Kvaternik proglasio hrvatskim kraljem zastupali su i početkom 20. stoljeća neki povjesničari, primjerice Rudolf Horvat i Ferdo Šišić. O tome usp. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 344.

⁷⁷ „Zu den Unruhen im Oguliner Grenzbezirke”, *Grazer Zeitung*, 20. 10. 1871., 2.

⁷⁸ August Cesarec, *Sin domovine. Životna drama Eugena Kvaternika u 15 slika s epilogom* (Zagreb: Naklada knjižare A. Čelap, 1940), 5-6.

⁷⁹ Stančić, „Od emigracije do Rakovice”, 44-45, 50-55.

samostalnosti”.⁸⁰ Nasuprot tim mišljenjima, Mirko Valentić zaključio je na temelju pomne analize arhivske građe da je „Kvaternikovo dizanje ustanka u Vojnoj krajini bilo realan politički čin”.⁸¹ Željko Holjevac je Kvaternikov pokušaj ustanka kojemu je cilj bila uspostava samostalne hrvatske države usporedio s rušenjem Napuljskoga kraljevstva od Giuseppea Garibaldija i tisuću naoružanih dragovoljaca, koji je na taj način znatno pridonio ujedinjenju Italije desetak godina prije ustanka u Rakovici.⁸²

Hrvatski autori koji su pisali o Kvaterniku i Rakovičkom ustanku isticali su njegovu predanost i spremnost na krajnju žrtvu – polaganje vlastitoga života za ostvarenje cilja. Nema sumnje da su takve ocjene, uz činjenicu da je žrtvovao vlastiti život u borbi za slobodnu Hrvatsku, poslije pridonijele mitologizaciji Kvaternika i oblikovanju njegova kulta mučenika. Mirjana Gross istaknula je da je uzdizanje Kvaternikova kulta pridonijelo radikalizaciji mladih pravaša uoči balkanskih ratova i Prvoga svjetskog rata.⁸³

Recepcijom Kvaternikove uloge u Rakovičkoj buni bavili su se i neki inozemni povjesničari. U tom kontekstu potrebno je istaknuti rad Waynea S. Vucinicha, utemeljitelja slavističkih i bizantoloških studija na Sveučilištu Stanford u Sjedinjenim Američkim Državama. Na temelju analize *Sina domovine*, najvažnijega dramskog djela Augusta Cesarca, Vucinich je ustvrdio da je Eugen Kvaternik bio istaknuti hrvatski revolucionar koji je, nadahnut idejama i junačkim djelima Giuseppea Garibaldija, stao na čelo tzv. Rakovičkog ustanka, usmjerenog protiv austrougarskih vlasti.⁸⁴ Poljska povjesničarka Agnieszka Gucka u svojim je radovima istaknula da je Kvaternik bio osoba od međunarodnoga značenja. Ona se ubraja među autore koji su sudjelovali u pokušajima gradnje kulta ličnosti i mitologizacije Kvaternika. Pritom je iznijela i tvrdnje o njegovim vezama s francuskim i talijanskim revolucionarima i ruskim obavještajnim službama, koje nisu odgovarajuće potkrijepljene u izvorima.⁸⁵

⁸⁰ Markus, „Eugen Kvaternik”, 194.

⁸¹ Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini”, 112.

⁸² Holjevac, „Rujanski manifest”, 48-49; Željko Holjevac, *Ogulska pukovnija (1746.-1873.). Polazišta* (Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2012), 107-108.

⁸³ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu; Institut za hrvatsku povijest, 1973), 388-390.

⁸⁴ „August Cesarec, in his *Son of Fatherland* (1940), based on the Life of Eugen Kvaternik (...) dealing with a salient moment in the Life of its hero. Eugen Kvaternik was an outstanding Croatian revolutionist who, inspired by ideas of Garibaldi and deeds of Garibaldi, headed the so-called Rakovica Uprising (1871), against the Austro-Hungarian Government.” Wayne S. Vucinich, „Modern Yugoslav Drama”, *The American Slavic and East European Review* 5 (1946), br. 1-2: 6.

⁸⁵ O Kvaterniku je ustvrdila sljedeće: „Eugen Kvaternik (1825-1871) was a Croatian politician, a proponent of Croatian independence, and one of the most controversial figures in the history of Croatia. His dramatic life is bound up with the stormy events of 19th-century Europe’s political arena. His contacts and ties with representatives of the Polish independence movement, with French and Italian

Zaključak

Zaključno se može reći da su novine na njemačkom jeziku iz austrijskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije donosile i neke zanimljive detalje o glavnim akterima i atmosferi među ustanicima te o postrojbama koje su ustanak ugušile. U iznošenju mogućih uzroka ustanka nisu bile jedinstvene i iznijele su više različitih, nedovoljno argumentiranih teza. Neke od tih teza bile su međusobno kontradiktorne i neutemeljene te se može reći da se, suvremenim rječnikom rečeno, radilo o novinarskim nagađanjima, tendencioznom i/ili senzacionalističkom pristupu, pa čak i svjesnoj manipulaciji. Novine koje su bile predmetom analize ustanka u Rakovici posvećivale su nejednaku pozornost. Najvažniji bečki dnevni listovi, uz iznimku službenoga *Wiener Zeitung*a, ustanku su poklanjali razmjerno veliku pozornost i objavljivali su opširnije izvještaje na prvim stranicama, a uz to i kratke brzojavne vijesti u zadnjem dijelu novina. Lokalni listovi, osobito oni koji su izlazili manje učestalo, te češki listovi pisali su o ustanku u Vojnoj krajini znatno manje i uglavnom u skraćenom obliku prenosili informacije koje su već bile objavljene u bečkim, peštanskim i zagrebačkim dnevnim listovima. Češki listovi prenosili su isključivo informacije o ustanku, bez komentara i ocjena, a drugi lokalni listovi uglavnom su preuzimali i komentare i ocjene iz novina koje su im bile izvor informacija. *Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung* o ustanku je izvještavao vrlo ozbiljno, donosio je provjerene informacije, nerijetko i vlastitih dopisnika, iznosio dobro argumentirane tvrdnje i suzdržao se od senzacionalističkih teza, što nije bio slučaj s drugim analiziranim novinama. *Gemeinde-Zeitung* dosta je objektivno, slojevito, cjelovito i kritički pisao o uzrocima i tijeku ustanka, čak je i u donekle ublaženom obliku vladajućim krugovima Austro-Ugarske Monarhije pripisao određenu odgovornost za snažno nezadovoljstvo u Vojnoj krajini koje je dovelo do ustanka. Oba lista ustanak su analizirala u širem kontekstu političkih okolnosti u Monarhiji, ali bez opterećenja vlastitom političkom orijentacijom. Za razliku od navedenih listova, većina drugih analiziranih novina ustanak je prikazivala i ocjenjivala u kontekstu tada aktualnih političkih zbivanja u Monarhiji, ali iz perspektive prevladavajuće političke orijentacije koju su uredništva zastupala. Pritom su uredništva pokazala da ne poznaju dovoljno dobro onodobne kompleksne političke odnose u Hrvatskoj, ali su ih i svjesno prikazivala u iskrivljenom svjetlu, manipulirajući činjenicama i prenaglašavajući potencijalne opasnosti od širenja ustanka, što osobito vrijedi za režimske novine. Takav su pristup tiskovine na njemačkom jeziku uglavnom imale i u iznošenju teza o organizatorima i uzrocima ustanka. Na taj način

revolutionaries, as well as his relations with the intelligence services of Russia, where he also sought help, made him a figure of an international significance.” Agnieszka Gucka, „A Croatian Legend: Eugen Kvaternik and the Rakovica Revolt of 1871” (Chorwacka legenda-Eugen Kvaternik I „Powstanie Rakowickie” 1871 roku), *Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa* 8 (2011), br. 38: 61-77, citat je preuzet iz sažetka na str. 61.

nastojale su opravdati pretjerane represivne postupke tijela vlasti tijekom gušenja Rakovičke bune i otkloniti i najmanji trag moguće odgovornosti režima za snažno i opravdano nezadovoljstvo naroda u Vojnoj krajini koje je i dovelo do ustanka. Unatoč određenim manjkavostima u izvještavanju, najčešće tendencioznom pristupu i nedovoljnoj objektivnosti, novine na njemačkom jeziku iz austrijskoga dijela Monarhije ipak su vrijedan i zanimljiv povijesni izvor o recepciji Rakovičkoga ustanka i njegovih glavnih aktera iz vizure austrijske politike i u širem političkom kontekstu.

Novine

ANNO (AustriaN Newspaper Online), Österreichische Nationalbibliothek. Pripust ostvaren 7. 5. 2021. <https://anno.onb.ac.at/>:

Constitutionelle Bozner Zeitung (Bolzano), 1871.

Das Vaterland (Beč), 1871.

Der Kamerad. Oesterreichisch-ungarische Wehr-Zeitung (Beč), 1871.

Die Neue Zeit. Organ des Vereins der Deutschen in Mähren (Olomouc), 1871.

Die Presse (Beč) – jutarnje i večernje izdanje, 1871.

Fremden-Blatt (Beč), 1871.

Gemeinde-Zeitung (Beč), 1871.

Grazer Zeitung (Graz), 1871.

Innsbrucker Nachrichten (Innsbruck), 1871.

Klagenfurter Zeitung (Celovec), 1871.

Laibacher Zeitung (Ljubljana), 1871.

Laibacher Tagblatt (Ljubljana), 1871.

Morgen-Post (Beč), 1871.

Neue Freie Presse (Beč) – jutarnje i večernje izdanje, 1871.

Neues Fremden-Blatt (Beč), 1871.

Neues Wiener Abendblatt (Beč) – večernje izdanje lista *Neues Wiener Tagblatt*, 1871.

Österreichisches Journal (Beč), 1871.

Prager Abendblatt (Prag) – večernje izdanje lista *Prager Zeitung*, 1871.

Rumburger Zeitung. Localblatt für das nordöstliche Böhmen (Rumburg), 1871.

Salzburger Volksblatt. Organ des Fortschrittes für alle Stände (Salzburg), 1871.

Süddeutsche Post (Villach), 1871.

Tagespost (Graz), 1871.

Tages-Post (Linz), 1871.

Troppauer Zeitung (Opava), 1871.

Volks- und Schützen-Zeitung / Tiroler Schützen-Zeitung (Innsbruck), 1871.

Wiener Zeitung i večernje izdanje *Wiener Abendpost* (Beč), 1871.

Literatura

Buczynski, Alexander. „Rakovički ustanak: neuspjela petodnevna revolucija za samostalnu Hrvatsku”. Izlaganje na znanstvenom skupu: *Rakovički ustanak 1871. Znanstvena konferencija u povodu obilježavanja 150. godišnjice*, Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni arhiv, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 7. listopada 2021., [8].

Cecić, Vinko. „Eugen Kvaternik je djelovao prema direktivama Prve Internacionale”. *Zagrebačka panorama II* (1962), br. 4: 17-19.

Cesarec, August. *Sin domovine. Životna drama Eugena Kvaternika u 15 slika s epilogom*. Zagreb: Naklada knjižare A. Čelap, 1940.

Ciliga, Vera. „Prilog ocjeni Rujanskog manifesta Narodne stranke od 20. IX 1871”. *Historijski zbornik* 14 (1961): 225-230.

Cipek, Tihomir; **Matković**, Stjepan. *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914*. Zagreb: Disput, 2006.

Gross, Mirjana. „O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika”. *Časopis za suvremenu povijest* 4 (1972), br. 1: 25-46.

Gross, Mirjana. *Povijest pravaške ideologije*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1973.

Gross, Mirjana. *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb: Golden marketing, 2000.

Gross, Mirjana. „Starčević i Kvaternik – Spoznaje i nadahnuća”. *Politička misao* 37 (2000), br. 1: 3-24.

Gross, Mirjana; **Szabo**, Agneza. *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus nakladni zavod, 1992.

Gucka, Agnieszka. „A Croatian Legend: Eugen Kvaternik and the Rakovica Revolt of 1871” (Chorwacka legenda-Eugen Kvaternik i „Powstanie Rakowickie” 1871 roku). *Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa* 8 (2011), br. 38: 61-77.

Holjevac, Željko. „Rujanski manifest i Rakovička buna 1871. godine”. *Matica* 61 (2011), br. 8-9: 48-49.

Holjevac, Željko. *Ogulinska pukovnija (1746.-1873.). Polazišta*. Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2012.

Lipovčan, Srećko. *Mediji – druga zbilja? Rasprave, ogledi i interpretacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006.

Markus, Tomislav. „Eugen Kvaternik u hrvatskoj politici i publicistici 1859.-1871. godine”. *Povijesni prilozi* 16 (1997): 159-222.

Matković, Stjepan. „Valorizacija Eugena Kvaternika u svjetlu pravaških ideologija i hrvatske historiografije od kraja 19. stoljeća do 1918.” *Povijesni prilozi* 16 (1997): 223-242.

Matković, Stjepan. „Valorizacija Eugena Kvaternika u svjetlu pravaških ideologija i hrvatske historiografije od kraja 19. stoljeća do 1918.” U: Stjepan Matković, *Izabrani portreti pravaša, 19-35*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.

Mikšić, Diana; **Baričević**, Hrvoje; **Bošnjak**, Leon. *Rakovički ustanak 1871. i Eugen Kvaternik: od pobune do kulta nacionalnog junaka. Izložba u povodu 150. obljetnice*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv; Hrvatski povijesni muzej; Hrvatski institut za povijest; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2021.

Obrazović, Alen. „Prikaz Rakovičke bune u novinama i hrvatskoj historiografiji”. *Pro tempore: časopis studenata povijesti* 14 (2019): 29-39.

Rumpler, Helmut. „Parlament und Regierung Cisleithaniens 1867 bis 1914”. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband: *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler i Peter Urbanitsch, 667-894. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Stančić, Nikša. „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.” *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb* 25 (1992): 39-56.

Stipetić, Zorica. „Eugen Kvaternik u interpretaciji hrvatske intelektualne ljevice”. *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 119-128.

Šidak, Jaroslav. „Eugen Kvaternik i Prva Internacionala”. *Historijski zbornik* XVII (1964): 504-506.

Šidak, Jaroslav. „Eugen Kvaternik u historiografiji”. U: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 339-358. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1973.

Šidak, Jaroslav. „Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici 1871.” U: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 359-378. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1973.

Turkalj, Jasna. „Gospodarska problematika u listu *Hrvatska* 1871. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 28 (1996), br. 1-2: 121-138.

Turkalj, Jasna. „Pravaška *Hrvatska* o prilikama u Vojnoj krajini 1871. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998), br. 2: 277-290.

Turkalj, Jasna. *Pravaški pokret 1878.-1887*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Urban, Otto. „Der Böhmisches Landtag”. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 2. Teilband: *Die regionalen*

Repräsentativkörperschaften, uredili Helmut Rumpler i Peter Urbanitsch, 1991-2055. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Valentić, Mirko. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, 1981.

Valentić, Mirko. „Ustanak u Vojnoj krajini 1871. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 107-118.

Vucinich, Wayne S. „Modern Yugoslav Drama”. *The American Slavic and East European Review* 5 (1946), br. 1-2: 1-18.

Zaninović, Vice. „Eugen Kvaternik u interpretaciji Augusta Cesarca”. *Časopis za suvremenu povijest* 4 (1972), br. 1: 73-85.

Vlasta Švogler*

Unrest – Uprising – Coup – Revolution: Rakovica Uprising in the Austrian Press

Summary

The paper analyses the reception of the Rakovica Uprising in German-language newspapers published in the Austrian part of the Austro-Hungarian Monarchy. It investigates which newspapers reported on the uprising in Rakovica in October 1871 and how they covered the event. The analysis encompasses the types of texts used by individual newspaper editorial offices to report on the uprising in the Military Frontier, including reports with or without commentary, articles discussing the causes and potential consequences of the uprising, telegraph news, and field letters. It also examines the sources from which the newspapers obtained information, such as texts in other newspapers, telegrams from official bodies, and reports from their own correspondents. The analysis considers various aspects of the uprising that were written about. By examining the placement of texts about the events in the Ogulin Regiment within specific newspapers, it is possible to assess the importance attributed to the events by the editors. The analysis further explores the reception of the main protagonists of the uprising, primarily Eugen Kvaternik, and the significance of the uprising in the political context of the Austro-Hungarian Monarchy, as interpreted by the Austrian press of the time. Despite some shortcomings in reporting, tendentious approach, and limited objectivity, with a few exceptions, German-language newspapers from the Austrian part of the Monarchy remain a valuable and interesting historical source for understanding the reception of the Rakovica Uprising and its main protagonists from the perspective of Austrian politics and within a broader political context.

Keywords: Rakovica Uprising in 1871, German-language newspapers, reception of the uprising and its main protagonists, Kingdom of Croatia and Slavonia, Austro-Hungarian Monarchy

* Vlasta Švogler, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: vsvogler@isp.hr